

„A Tisza-parton mit keresek?”

Ady Endre izgatott kérdését/felkiáltását valószínűleg minden olyan művész és tudós magáénak érezheti, aki vidéken próbál – olykor méltánytalan helyzetben – jelentőset, a „helyi értékrenden” messze túlbaladót alkotni. A Tisza-parton azonban nemcsak a lelki nyugtalanság, hanem az elszántság verse. Ezért is választottuk a bíres sort sorozatunk címéül, melyben a magyar kultúra és tudományosság Szegedhez is kötődő jeleseit kívánjuk megszólaltatni.

„Herder szavai ma is időszerűek”

BESZÉLGETÉS FRIED ISTVÁN IRODALOMTÖRTÉNÉSSEL

A magyar tudományosság képviselői közül idén Fried István irodalomtörténész, a József Attila Tudományegyetem Összehasonlító Irodalomtörténeti Tanszékének vezetője kapta a hamburgi Alfred Toepfer Alapítvány immár harminchatodszor odaítélt Herder-díját. Fried professzor május 4-én a bécsi egyetemen – a szegedi egyetem főállású oktatói közül elsőként – vette át a rangos nemzetközi tudományos elismerést. A neves komparatista pályája rendhagyó módon indult, a magyar szak elvégzése után hosszú éveket budapesti peremkerületi általános iskolákban tanított, majd tizenegy éven át az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosa volt. Tudományos karrierje igazából a nyolcvanas években ívelt fel, amikor a JATE adjunktusa, docense majd tanszékvezető egyetemi tanára lett. Sorra jelentek meg tanulmánykötetei (többek között a *Kelet- és Közép-Európa között*, a *Monarchiakarnevál az irodalomban*, a *Tíz híres regény*, az *Utak és tévutak Kelet- és Közép-Európa irodalmaiban*, a *Márai Sándor titkai nyomában*, az *érzékeny neoklasszicista*, az „egyszer mindenkinek el kell mennie Canudosba” és a legutóbbi, az *Irodalomtörténetek Kelet-Közép-Európában*), amelyek az irodalomtudomány legkülönbözőbb területein szerzett alapos felkészültséget bizonyították. Munkatársaival nemzetközileg is elismert komparatistikai műhelyt hozott létre a szegedi egyetemen. Fried professzorral – aki az MTA Irodalomtudományi Bizottságának társelnöke is – tanszéki dolgozószobájában a Herder-díj kapcsán pályájáról, Szegedhez fűződő kapcsolatáról és kutatói terveiről beszélgettünk.

– *Professzor úr, emlékszik rá, milyen hatásokra fordult érdeklődése az irodalom felé?*

– Egy afféle polgári családban, amelyben felnőttem, a gyermeknevelés szerves részének tekintették a zongoratanítást. Tehetségesnek bizonyultam, olyannyira, hogy egészen tizenhét éves koromig a zongoraművészi pálya lehetséges alternatívának tűnt. Akkoriban azonban már kellő kritikával tudtam hallgatni a játékomat, rájöttem, hogy a közönségnek és nekem is jobb lesz, ha nem leszek zongoraművész. Megmaradt viszont az az előnyöm, hogy a zenét nemcsak a pult túlsó oldaláról, hanem az innen-sőről is tudom fogni és „eladni”. Erős zeneszeretetem máig megmaradt, a klasszikusok mellett már egész fiatalon a modernnek – elsősorban Bartók és Sztravinszkij – iránt is feltámadt az érdeklődésem. Visszatérve az irodalomhoz: egy negatív fordulat pozitívvá vált az életemben, amikor a hatodik gimnázium harmadik hetében közölték, hogy ezentúl nem az imperialisták nyelvét, az angolt fogjuk tanulni, hanem a szocialistákét, az orosz. Az orosz nyelvet hamar megszerettem. Bizonyára közrejátszott ebben az is, hogy akkor már elolvastam magyarul a *Bűn és bűnbódést*, és valószínűleg nem tudatosan, de különbséget tettem a hatalom birtoklóinak és elszenvedőinek nyelve között. Hiszen szinte nem volt olyan orosz író, aki ne kényszerült volna emigrációba, belső emigrációba vagy legalábbis egy szibériai „nyaraláson” részt ne vett volna. Az orosz irodalmat, Puskint, Dosztojevszkijt mindig nagyra értékeltem, és felfedezésszámba ment számomra az orosz szimbolizmus. Mindez segített abban, hogy rájöjjelek: a hivatalos tudat mellett létezik egy nem hivatalos is, amely legalább olyan fontos, legalább annyira történelemalakító. Később, amikor Bahtyint olvastam, szinte viszontláttam mindazokat az érzéseket, amelyek 16-18 éves koromban az orosz nyelv tanulása közben, a párbajban legyilkolt Puskin és Lermontov olvasása közben támadtak bennem.

– *Gondolom, jó tanárok is kellettek ahhoz, hogy már gimnazistaként közel került az orosz irodalomhoz.*

– Nem emlékszem rá, mennyire voltak jók akkoriban a gimnáziumok, de abban biztos vagyok, hogy egészen az 1960-as évekig jó tanárok tanítottak. Jól tudtak nyelvet oktatni, hiszen orosz tanárok többnyire azokból lettek, akik korábban angolt, németet, franciát vagy latint tanítottak. A száraz, unalmas, vonalas tankönyvekből olyan módszerekkel tanították az orosz, amelyekkel sikerült kedvelté tenniük. A gimnáziumban olyan nyelvi alapot szerezhettem, amely lehetővé tette, hogy később szépirodalmi műveket is olvassak. A muzsika mellett az irodalom mindig is érdekelt, csak a zene jó ideig erőteljesebbnek bizonyult. Máig nosztalgiám van, ha egy jó koncertet hallok, hogy miért nem lettem muzsikus.

– *A gimnázium után az ELTE következett. Kik voltak a meghatározó professzorai?*

– Latin szakra jelentkeztem, de magyar szakra vettek fel. Olyan régi, legendás, volt Eötvös-kollégiumi tanárokkal találkoztam ott és másutt, akik több nyelvet tudtak, több művészeti ágban is járatosak voltak. Szinte úgy telt fiatalságom, mintha magániskolába jártam volna. Szauder József, Sziklay László, Hadrovics László és Gáldi László magatartásukkal egy olyan ethoszt fogalmaztak meg számomra, amely a mai napig erőt ad ahhoz, hogy elviseljem, ami eddig történt velem, és ami ezután rám vár. Ezek a tanárok a harmincas-negyvenes években voltak fiatalok. Hadrovics László, Sziklay László és Gáldi László a Gál István szerkesztette Apolló című folyóirat munkatársai voltak, így Gál Istvánnal is jó viszonyba kerülhettem. Ennél a folyóiratnál a szomszédos országok irodalmaival való kapcsolatot mindennél fontosabbnak tartották. Ugyanígy az Erdélyi Helikon üzenetét közvetítette számomra a megvakult festőből íróvá vált Szántó György, Tamási Aron és a náluk lényegesen fiatalabb Ignác Ró-

zsa. A velük való beszélgetések, csendes ösztönzéseik – hogy általános iskolai tanárként se hagyjam abba a kutatást – rengeteget segítettek a pályámon. Azt is lehet mondani, hogy az ő példájuk nyomában indultam el.

– *Hogyan került az egyetem után egy peremkerületi általános iskolába?*

– Akkoriban hivatalból helyezték állásba az embereket. Egy ideig még egy általános iskola alsó tagozatos napközijében is dolgoztam, utána lettem felső tagozaton magyartanár. Bevallom, mindkettőt nagyon élveztem. Közben gyakorló tanárként az Irodalomtudományi Intézet ösztöndíjasa voltam.

– *A tanítás után tizenegy évig az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosaként dolgozott. Hogy érezte ott magát, és mire voltak jók azok az évek?*

– Mindegyik munkahelyemen jól éreztem magam, annak ellenére, hogy Magyarország akkoriban olyan ország volt, ahol tisztességes ember nem érezhette jól magát. Meg kellett különböztetni a szűkebb környezetet – ez az angyalföldi diákokból, később a könyvtárlátogatókból állt – és az országban uralkodó „elitet” és magatartásformáit. Angyalföldi diákjaimmal a *Szentivánéji álom* egyik jelenetét és a *Légy jó mindhaláláig* befejező felvonását adattam elő. Lényegében ugyanazt csináltam, mint az egyetemen, csak ott sokkal nehezebb volt, mert azoknak a gyerekeknek semmiféle előképzettségük nem volt. A könyvtárban eltöltött évtized nagyon hasznos volt számomra, mert megtanultam, mit, hol lehet és érdemes keresni. Fontos volt, hogy a segédkönyveket megismertem, és abban a szobában, ahol dolgoztam, ott volt a teljes világirodalom és magyar irodalom. Az országban uralkodó állapotokkal nem sokat törődtem, inkább visszavonultam a filológiába. Úgy gondoltam, végig kell olvasni a folyóiratokat, jegyzetelni kell, s ezekből a jegyzetekből adatközlésszerű tanulmányokat lehet írni arról, hogy a Kárpát-medencében ezer éven keresztül gyűlöltek a különböző népek, mégis ugyanezek a népek ezer esztendőn át együtt is éltek, barátkoztak, akarva-akaratlanul kénytelenek voltak tudomást venni egymásról. Ezeket az adatokat fel kellett tárni, össze kellett gyűjteni. Nagyobb horderejű elméleti következtetéseket nem lehetett levonni, mert az már az uralkodó marxista-leninista tudat körébe tartozott, amelyből én ki akartam maradni.

– *Hogyan került a szegedi egyetemre, hogyan sikerült elkezdenie az egyetemi oktatói pályát?*

– Majdnem Debrecenbe kerültem, mert kedves barátom, Julow Viktor puccs-szerűen előterjesztett a Kossuth Lajos Tudományegyetem kari tanácsának egyik ülésén, mint a világirodalom oktatóját. Szerencsére nem sikerült az akciója, mert senkivel sem egyeztetett, és nem volt meg rá a pénzügyi fedezet.

– *Miért szerencsére?*

– Mert így Szegedre kerültem, ami mindenképp szerencse. Pontosabban nem a város, hanem a József Attila Tudományegyetem a szerencse. Szegedre sohasem akartam jönni, mert nagyon rossz volt a híre. Tamás Attila fiókját feltörték, őt pedig elüldözték. Azok az urak és elvtársak, akik a szegedi egyetemet konszolidálták, akik Baróti Dezsőt letartóztatták, akik megkeserítették kiváló emberek életét, még a nyolcvanas években is itt garázdálkodtak a tehetségtelenségükkel, az ostobaságukkal és a rosszindulatukkal. Különböző kedves kollégák több ízben is hívtak Szegedre, de mindannyiszor nemet mondtam. Végül az 1982–83-as tanévben próbaképpen vállaltam az

akkor induló komparatiztikai speciális képzés három hallgatójának oktatását. Ebből lett egy félállás, majd 1984. július 1-jétől főállás.

- Hogyan alakult a várossal és az egyetemmel a kapcsolata?

- Mindig megkülönböztettem – és a mai napig megkülönböztetem – a hivatalos Szegedet, a város uralkodó köreit az egyetemtől. (Persze itt sem angyalok tanítanak, hanem emberek, s az ember alapvető tulajdonsága, hogy gyarló.) Szegedet számomra az egyetem jelenti. Itt érzem megvalósulni a legjobb szegedi hagyományokat. Klebelsberg Kunóét, Szent-Györgyi Albertét, Zolnai Béláét, Sík Sándorét, József Attiláét, Radnóti Miklósét, a fiatalabbakét, Baka Istvánét, Zalán Tiborét, Szepesi Attiláét, Temesi Ferencét és a még náluk is fiatalabbakét, akik jelenleg költők, egyetemi hallgatók. Ez azért nagyon fontos számomra, mert itt együtt van a jelené váló múlt. A Dugonics téri főépületnek és az Egyetem téri épületnek minden köve arról árulkodik, hogy itt évtizedek óta – amióta a kolozsvári egyetem átköltözött Szegedre – teremő munka folyik. A hagyományörzés hagyományteremtő formája jellemző erre az egyetemre. Anélkül, hogy az elődöket és a kollégáimat megsérteném, azt mondom, ebben a hallgatóké a fő érdem.

- Mert inspirálják az oktatókat?

- Nem tudom, hogy az országban van-e még egy olyan egyetem, ahol annyi tehetséges hallgató lenne, mint Szegeden. Illetve, nyilván mindenütt ennyi van, de itt naponta érzem a tekintetekből, a kérdésekből, a dolgozatokból, a pályamunkákból és a diákköri részvételből, hogy bámulatos a tehetségek áradata.

- Professzor úr, az utóbbi években rengeteg publikációja, sok önálló kötete jelent meg. Ezek mind az elmúlt másfél évtizedben születtek, vagy a korábbi évek termései is?

- Világéletemben grafomán voltam, leírtam, amit gondolok. Néha megjelent, néha nem. Az sem baj, hogy nem jelent meg, megvan kéziratban. Talán nem is olyan jó, hogy megjelenhessen. Nyilvánvaló, hogy egy kezdőtől nehezebben közölnek, mert általában nem írnak olyan jól. Én teljes kívülállóként, fokozatosan kerültem be a magyar tudományba. Nagyon sokáig sokan nem fogadtak el. Ma is vannak néhányan, akik már megint nem fogadnak el. Az is nyilvánvaló, hogy például Márai Sándorról 1987–88 előtt nemigen lehetett publikálni, tehát amit róla – vagy Orwellről, Danilo Kišről – gondoltam és leírtam, az csak 1989 után jelenhetett meg. Amíg könyvtárosként dolgoztam, nagyon hiányzott, hogy kipróbáljam, milyen visszhangja van annak, amit írok. Erre az egyetemi hallgatók körében lehetőség adódott. Mindig elő szoktam adni, amit írok. Ez egy kísérlet. Ha a kísérleti alany életben marad, akkor megírom, ha nem, vagyis azt érzem, hogy unalomba, értetlenségbe fullad a mondandóm, akkor tovább dolgozom rajta, mert biztosan rossz. Nem mindig sikerül valamit az első nekifutásra megoldanom. Sőt azt sem állítom, hogy bármit sikerült volna az életben megoldanom. Ezek kísérletek, amelyek közül az egyik többet, a másik kevesebbet ígér. Ahogy bekerültem az irodalomtudományos körforgásba – ahová sohasem akartam bekerülni, de az ember egy idő után nem tehet úgy, mintha nem létezne –, néhány olyan kollégával is találkoztam, akivel termékeny együttműködést tudtam kialakítani. Találtam három olyan folyóiratot, amely – azt hiszem – szívesen lát, és ahol otthon érzem magam. A legutóbbi könyvem ajánlása ennek a három folyóiratnak szól szigorú ABC-rendben: a Forrásnak, a Literaturának és a Tiszatájnak. Ez a három egymástól jelentősen különböző lap. A Literatura erősen irodalomelméleti jellegű, a Forrás és

a Tiszatáj – bár mindkettő elsősorban szépirodalmi folyóirat – eltérő szellemiséget képviselnek, de ez így is van rendjén. Mindháromban otthon tudok lenni, mert a szerkesztők tudomásul veszik az elkötelezettségeimet, én pedig tudomásul veszem a szerkesztők elkötelezettségeit. Számos könyvem úgy született meg, hogy szemináriumokon, beszélgetésekben, vitákban, kollégákkal folytatott levélváltásokban felvetődött az alapprobléma, így amit írtam, valójában kollektív teljesítmény.

– Feltűnő, hogy tanulmányaiban mindig jó értelemben vett monarchikus szemlélettel közelít a régió irodalmához.

– Meggyőződésem, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia egy rendkívül jól és rosszul szervezett formáció volt egyszerre. Jól szervezett volt abból a szempontból, hogy Savoyai Jenő korától kezdve felismerték a Habsburgok kiszorulását a nyugati féltékéről. A Habsburgok tudták, hogy egy soknemzetiségű birodalmat kell kormányozniuk, és eszük ágában sem volt, hogy erőszakkal germanizáljanak, de természetesen favorizálták a német nyelvet. Ennek hatására a nem német anyanyelvűek végiggondolták azt, hogy hátrányos helyzetbe kerülnek, ha meg kell tanulniuk németül. Ezért olyan nyelven akartak beszélni – ki-ki a maga anyanyelvén –, amely előnyös helyzetbe hozza őket. Rosszul szervezett volt a monarchia, mert a feltámadó nacionalizmusok eredményeképp az egyes népek intelligenciája elkezdett egymásra haragudni. Mindegyik kifelé tekintett, mert nem a monarchián belül akarta megoldani a problémát. Azt hitték, ha létrehoznak egy nemzetállamot, akkor minden probléma gyorsan megoldódik. Ugyanakkor a mélyrétegekben – Bartók Béla találó kifejezésével élve – folyt a dallamok keresztveződése és visszakeresztveződése. Az egyes falvakban együtt élő különböző nyelvű lakosság, a szlovákok részes aratói tevékenysége az Alföldön, a magyar–német cseregyerek akciók, a népek érintkezése a kereskedésben és az iparban természetessé tették nyelvek, szavak, kultúrák, irodalmi alkotások, irodalmi motívumok átvételét, keveredését. Később a hivatalosság részéről a városrendezésben, a vasúti épületek, a színházak építésében nem egyszerűen azonosság, hanem a helyi lehetőségekhez való alkalmazkodás jelentkezett. Létrejött egy olyan közép-európai szöveg, amelyhez valamennyi itt lakó nép hozzájárult. Nemcsak az operettben található meg együtt a csárdás, a keringő és a polka, vagyis a magyar, a német-osztrák és a szláv elem, hanem a mindennapi életet is áthatotta ez a keveredés. Hamvas Béla például igen tanulságos sorokat vetett papírra a monarchia-konyháról, amely szintén több elemből tevődött össze. A monarchia az ipar, a mezőgazdaság és mindenféle más szempontból is előlegezte az egységesülő Európának egy igen jelentős régióját. Szerencsésebb szervezés esetén megvalósíthatta volna a régiók Európáját, modellül szolgálhatott volna. Valószínűleg ezért tapasztalható ma erős amerikai és nyugati érdeklődés az Osztrák–Magyar Monarchia iránt. Ez kihívást jelent nekünk, akik Kossuth hívei lévén mindig is elleneztuk a monarchiát, ugyanakkor a mindennapi életünkben, a szavainkban, a konyhánkban, egész magatartásunkban – abban, hogy kezet csókolunk és páratlan számú virágot adunk a hölgyeknek – mind a mai napig fellelhető a monarchikus időkből származó gondolkodás. Erről lehet ugyan nem tudomást venni, de ez nem visz messzire. A monarchia népeinek irodalmában annak ellenére is van párhuzamosság, kölcsönösség, hasonlóság, hogy tematikailag széttartó tendenciák érvényesülnek, hogy olykor jóízűen tudjuk utálni egymást, jóízűen tudunk egymásról gúnyképet alkotni, előszeretettel tudjuk összes történelmi kudarcunkért a nemzetiségeket, a szomszédos

országokat, a más vallásúakat, a kis termetűeket, a nagy fülűeket felelőssé tenni. Ezeknek a párhuzamosságoknak a megismerése hozzásegíthet önmagunk megismeréséhez.

- Professzor úr, mikor vált nyilvánvalóvá, hogy épp komparatistikával kell foglalkoznia?

- Ez soha nem volt másképp. Nem tudom elképzelni azt az irodalmi, irodalomtudományos szemléletet, hogy valaki egész életében Berzsenyi-kutató vagy XX. százados, esetleg kizárólag germanista, mert abból van diplomája. Az irodalom folyamat, amely állandóan gazdagszik vagy szegényül. Egyre újabb alkotások kanonizálódnak és hullanak ki a kánonból. Az élő irodalom állandóan átírja nemcsak az irodalmat, hanem az irodalomelméletet is. Nem lehet másképp gondolkodni, mint ebben a folyamatban. Ami nem azt jelenti, hogy minden irodalmi korszak minden jelenségét egyformán meg lehet ismerni. Mindenkinek vannak kitüntetett területei és alkotói. Hogy melyek azok, abban nagy szerepe van a véletlennek. Vannak az irodalomtudománynak, az irodalomtörténetnek, az egyes nemzeti irodalmaknak olyan részei, amelyeket a kutató jobban tud, mint másokat, de feltétlenül kell, hogy legyen áttekintése az irodalom egészéről is. Nálam ez a szemlélet nagyon korán kialakult. Az 1963-ban megjelent első tudományos tanulmányom arról a Rummy Károly Györgyről szólt, aki régi magyar nemesi család szülöttként a Szepességben német anyanyelvűként nevelkedett, majd 18 éves korában a debreceni kollégiumban tanult meg magyarul. Göttingában és Jénában járt egyetemre, hazatérve legalább tizenöt magyar városban tevékenykedett. Szláv, osztrák-német és magyar tudósokkal levelezett, illetve szláv, osztrák-német, olasz és magyar folyóiratok, köztük a Vörösmarty szerkesztette Tudományos Gyűjtemény munkatársa volt. Ő volt az első polihisztor irodalmár, akivel foglalkoztam, sőt máig foglalkozom. Utána jöttek a többiek, akik magas esztétikai fokon tudatosították számomra, hogy mindegyik nép hozzájárul a monarchia-szöveg létesüléséhez, és mindegyik alkotója a monarchia-szövegnek.

- Két tanulmánykötetet is közreadott az elmúlt években Márai Sándorról. Mit gondol, hol a helye Márainak a magyar irodalomban, és mi az oka a Márai-rencházsnak?

- Nem mondanám reneszánsznak, egyszerűen eddig nem volt szabad szólni róla, most pedig szabad. Márai Sándor jelen van a mai magyar irodalomban, amit azzal lehetne legjobban bizonyítani, hogy szakdolgozatok készülnek róla, a pécsi országos diákköri konferencián nemrégiben magam is bíráltam diákdolgozatokat. Márai valószínűleg igen jó író, azt hiszem, ilyen egyszerű az egész. Hiányzott az irodalomból az a fajta világ, amit senki tökéletesebben nem örökített meg nála. De nemcsak ez a szociológiai oka van, hogy Márairól könyvek születnek. Krúdy és Kosztolányi valamiképpen – ha negatív példaképpen, ha bírálva is – de mindvégig jelen voltak az irodalomban. Márai politikai okokból nem lehetett jelen. A magyar irodalom durván századvégi novellistáknak nevezhető vonulatából, illetőleg a Krúdy–Kosztolányi–Márai–Ottlik-vonulatból Márai sajnálatos módon sokáig hiányzott. Most végre visszakerülhetett, és megkezdődhetett munkásságának kritikai feldolgozása. Az első rajongó megnyilvánulások után eljött az ideje, hogy szembenézzünk a Márai-problémával. Tudniillik a beláthatatlan termésű Márai-anyagban akad néhány remekmű, van néhány fontos mű, és van nagyon sok olyan alkotás, amelyben csak néhány oldal vagy egy-egy mondat fontos számunkra.

- Azt írta egyik kötetében, hogy Márai kevésbé sikerült alkotásai többet elárulnak a gondolkodásáról, írásművészetéről, mint a legtökéletesebb remekművei.

– A kevésbé sikerült alkotásaiban sokkal közvetlenebbül jelennek meg azok a nyelvfilozófiai, történetfilozófiai és – ne restelljük kimondani – nemzetpolitikai problémák, amelyek a nagy művekben – a *Szindbád hazamegy*, a *Béke Ithakában* vagy az *Egy polgár vallomásai* első kötetében – rejtetten jelennek csak meg. Hiszen azokban a fikció uralkodik a referenciális anyag fölött, a gyengébben sikerült művekben pedig fordítva, a referenciális anyag uralkodik, s a szerző mintegy félretolja a szereplőket és maga kezd beszélni. De nagyon érdekeseket mond! Egy olyan értelemben vett kisebbségi magatartás bontakozik ki előttünk, ami ma is kisebbségben van Magyarországon: a szó legnemesebb értelmében vett polgári hagyomány. A meg nem valósult – mert meg nem valósulhatott – polgári hagyomány szólal meg. Amikor Márai a Horthy-korszakra értve azt mondja, egy ország huszonöt éven át elárulta a műveltséget, ezt mi tovább tudjuk gondolni, hiszen a Rákosi- és a Kádár-korszak további negyven esztendőn át elárulta. És nem vagyok meggyőződve róla, hogy a társadalmi tudatban 1989 óta a műveltség a főszerep... Márai roppant fontos, mert szembenézésre kényszerít. Ma inflációja van a polgár szónak, a polgártudatnak, és ez nagyon szomorú abból a szempontból, hogy elfedi Márai polgárfelfogását is. Márai az írástudóra – aki a legtökéletesebben polgár, mert művészi fokon az –, lényegében azt mondja: ha egy Garren jelenyt tűz ki, akkor áruló.

– *Mit gondol, milyen veszélyei vannak annak, hogy azokat kivéve, akiknek ez a hivatásuk, az emberek egyre kevesebb szépirodalmat olvasnak?*

– Egyfelől igaz az – a hallgatókon is észreveszem –, hogy kevesebb, az olvasás útján megszerezhető tudással jönnek, mint az én korosztályom. Ugyanakkor annyi könyvkiadó van, és a horribilis árakon is annyi könyv fogy el, hogy ez csökkenti az ide vonatkozó – bizonyára nagyon jogos – pesszimista megállapításokat. Talán abból kellene kiindulni, hogy az olvasás egyelőre epizodikusnak mutatkozik az emberiség történetében, hiszen a kora középkortól kezdve mindig csak egy elit olvasott. Még a közép-európai országokban is olyan nagymértékű volt az írástudatlanság, hogy az emberek arra szorultak, hogy felolvassanak nekik. Az olvasás akkor lett kultusszá, amikor az újságírás elterjedt, és egyre újabb érdekes, izgalmas, színes olvasnivalók jelentek meg világszerte. Volt egy olyan korszak is, amikor az olvasás volt az egyetlen olyan cselekvési forma, amely az ellenállással volt egyenlő, hiszen ha az ember egy klasszikust vett a kezébe, s nem egy divatos könyvet, akkor már ellenállt. Most minden könyv megjelenik, mindenki maga választ a divatos és a színvonalas irodalom között. És maga választ a különböző cselekvési formák között is, tehát aközött, hogy a nyarat olvasással töltsen vagy befizessen egy külföldi turistaútra. Nem ítélném el azokat, akik összegyűjtött forintjaikat egy utazási irodába fizetik be, hogy például Spanyolországot, a Pradót felfedezzék, vagy egy hátizsákkal bejárják Itáliát. Vagy egyszerűen azt tartják fontosabbnak, hogy családjuk számára megteremtsék azt a jólétet, ami nyugaton teljesen természetes. Nincs abban semmi meglepő, ha egy verseskötet vagy egy tudományos munka ötszáz példányban jelenik meg, ugyanis ez a reális szám. Nem az a természetes, hogy Thomas Mann harmincezer példányban fogy el. Nem tudom, kik vették meg, kik olvasták el. Ma helyreáll az egyensúly az olvasás jellegét tekintve. Másrészt pedig a műveltségnek nem az olvasás az egyetlen formája. Műveltség a tapintat, a figyelmeség is, az, hogy egy autóban ülő ne tegező-káromkodó formában szóljon egy kerékpárhoz. A műveltség terenumába tartozik a mondatok megfogalmazása a min-

dennapi érintkezésekben. Ehhez persze az olvasás is hozzájárulhat, de nem feltétlenül csak az olvasás révén lehet ide eljutni.

- *Tanszéke szoros kapcsolatokat tart fenn számos rangos külföldi egyetemmel, egy vidéki egyetemen működő komparatiztikai műhely számára ez különösen fontos lehet.*

- A szegedi nem egy vidéki, hanem a szegedi egyetem. Igen megtisztelő volt a tanszékünk számára, amikor a Slavia című prágai folyóiratban azt írták, hogy a magyar komparatiztikai kutatás egyik központja. Nyilvánvaló, hogy az a tudomány, amely csak Nyíregyháza és Hegyeshalom között számít annak, az nem tudomány. Mert a tudományos teljesítményt nem nemzeti nyelvben mérik, és a tudományban nincs demokrácia, jószívűség, csak olyan teljesítmény van, amely Kamcsatkában, Buenos Aires-ben és Szegeden egyformán teljesítménynek számít. Ez persze megfordítva is igaz, ami nem tudomány Nyíregyházán, az nem lehet az Párizsban sem. Az összehasonlító irodalomtudományi tanszék jellegéből adódik: elemi érdek, hogy az idegen nyelvet tudó hallgatók – természetesen az oktatók is – kipróbálják önmagukat, nemzetközi mércével megmérjék, hol állnak. A nemzetközi teljesítményeket is ide kell hozni, hogy azokat a szegedi mércén is megmérjük. Mint ahogyan bennünket is megmérnek Párizsban, Rómában, Bécsben, hogy csak három olyan helyet mondjak, ahol tanítványaink már bizonyították, hogy megállják a helyüket. Bartók Béla zenéje az Egyesült Államokban éppúgy érték, mint Szegeden. Tömörkény sem szegedi író, hanem író, akit Karl Kraus, egy bécsi szerkesztő is nagyra becsült, mert nem tehetett mást, mint hogy nagyra becsülje. Nagyon fontos, hogy néhány hete Genovából járt nálunk vendégprofesszor, a napokban Brnóból, aztán Ottawából volt itt vendégtanár. A tanszék számos tagja állandó levelező és személyes kapcsolatban van Kolozsvárral, Béccsel, Párizssal, Rómával, Kanadával, Halléval és Göttingával. Ez így van jól, hiszen ettől összehasonlító irodalomtudományi tanszék. Önmagunkat ugyan önmagunkkal is össze tudjuk hasonlítani, de Narcissus igen rosszul járt, amikor a víztükörben csodálta saját arcképét, és el volt ragadtatva tőle.

- *Árnyak közt mulandó árny címmel a Tiszatáj Könyvek sorozatban mostanában jelent meg következő kötete, amelyben Baka István lírájáról szóló tanulmányait adja közre. Hogyan látja Baka helyét az irodalomban, és milyen személyes emlékei vannak a költőről?*

- Baka István sajnos nagyon keveset, mindössze egyetlen szemesztert tanított a tanszékünkön. Műfordítást és műfordítás elméletet oktatót, ha egyáltalán elméletnek lehet mondani, hogy megvitatták a hallgatók műfordításait, verseit. Bakát egy aspiránsom mutatta be nekem, utána hét éven át igen felületes kapcsolatunk volt, amikor egyik kedves kolléganóm közvetítette azt a szándékát, hogy szívesen tartana a tanszékünkön műfordítói szemináriumokat. Nem tudtam akkor, hogy ezt a szemináriumot a kórházba vonulás fogja követni. Fél év alatt rendkívül szoros munkakapcsolat alakult ki közöttünk. Ideadta a kötetét. Bevallom őszintén, akkor nem voltam elragadtatva azoktól a verseitől, amelyeket már ismertem. Tudtam, hogy ott él benne a jó költő lehetősége, de nem éreztem, hogy a magyar lírában kiemelkedőt produkálna. Inkább a nyugatos, klasszikus modernség felújított változatának gondoltam a líráját. Utóbb derült ki: nem tudtam, hogy a *Farkasok órája* című kötetében már átértékelte ezt a fajta – egyesek által Nagy László-inak, Kormos István-inak, másrésztől nyugatosnak tekintett – líraelképzelést. Korábbi vonzalmait felerősítve elindult az utómodernség irányába, a kései Kosztolányi, a kései József Attila és a kései Szabó Lőrinc által meghonosított dialogikus verstípus intertextuálisan rendkívül telített változata felé.

A *Farkasok órája* volt az első kötete, amely meggyőzött arról, hogy költészete kiemelkedő jelentőségű értéke a magyar lírának. Ezt a meggyőződésemet a halál szorításában kiadott verseskötetei, korábbi prózája, színdarabkísérletei csak erősítették. Két kórházi kezelése közötti rövid időben megállapodtam vele, hogy a szomszédos országok lírájába is kitekintünk. Elsőként egy szlovén költő, Kajetan Kovič két versét produkáltam neki nyersfordításban, feltüntetve a verselésbeli sajátosságokat. Elküldtem mellé a szlovén eredetét is. Baka, aki orosz szakosként ószlávot is tanult, örömmel mondta, hogy számos szlovén szót felismert benne. Egészen bravúrosan lefordította ezt a két nem könnyű Kajetan Kovič-verset. Akkor jöttem rá, hogy ott a helye a szláv-osztrák-magyar utómodernségben, mert azt úgy tudja, mint kevesen a kortárs lírában. Külön érdekesség, hogyan volt képes reagálni az orosz szimbolistákra, illetve akmeistákra. Egyfelől a Brjuszov, Belij képviselte ezoterikusabb lírára, másfelől a különböző nemzeti kulturális irodalmi kódokat átíró Mandelstam lírájára. Nem kevésbé Ahmatova és Cvetajeva költészetére reagált a *Sztyepan Pehotnij testamentuma* című kötetében, miközben mindvégig megtartotta érdeklődését a klasszikus modernség iránt, amit az utómodernség felől átirrt. Így alkotott olyat, amely legjobb darabjaiban a kelet-középeurópai régió egészének értéke.

– *Írásaiból, tanulmányaiból a más nemzetek, vallások iránti szimpátia, megértő tolerancia sugárzik. Mit gondol, mit tehet az egyre erősödő szélsőségek ellen egy értelmiségi a mai Magyarországon?*

– A szélsőséges politikai gondolatok ellen egy értelmiségi nem sokat tud tenni, mert fel tud ugyan szólalni, de nem szabad ugyanabban a stílusban felszólalnia. Így viszont nem hallják meg a hangját. Gyakrabban kellene felszólalnia, de nem tud, hiszen hivatása van, szeretné megírni azt, amit a saját szakterületén fontosnak gondol. A szélsőségek kezelése a politika dolga. Az értelmiségieknek olyan légkört kell teremteniük, amelyben a szélsőségek megszólalhatnak ugyan, de önmagukat marginalizálják. Sajnos a magyar íróértelmiség rendkívül megosztott, néhányan saját sikertelenségüket, frusztráltságukat, kiszorulásukat a kánonból úgy élik meg, mint egy másik csoport akcióját a kiszorításukra. Holott csak az élő irodalom természetes reflexe, hogy a maga szempontjából értéket hangsúlyozza, az értéktelent pedig nem. Ezek a kánonból kiszoruló írók nem rendelkeznek Stendhal bölcsességével, aki életében sohasem volt tagja a francia irodalmi kánonnak, de egyszer azt mondta: „Én az a lottószelvény vagyok, amely harminc év múlva lesz főnyeremény.” Ami az irodalomtudományos „szélsőségeket” illeti: minden szélsőség előbb-utóbb „klasszicizálódik”. Szélsőség volt a maga idejében a pozitívizmus, a szellemtörténet, a strukturalizmus, de ma már úgy tekintünk rájuk, mint az irodalomtudományos alakulás egy-egy állomására, amiből megmaradt az, aminek meg kellett maradni, és óhatatlanul lomtárba került, aminek oda kellett kerülnie. Az irodalomtudományos életben szélsőségek, hatalmi aspirációk igyekeznek pozíciót szerezni, de e pozíciószerezés következtében nemigen alkotnak olyat, amire érdemes odafigyelni. Egy gúnyirat, egy pamflet, egy rossz könyv először lehet ugyan érdekes, másodsorra már megszokássá, unalommmá válik. Dolgozni kell, ennyi az egész! Egyébként nem hiszem, hogy türelmesebb lennék másoknál, hiszen igen erőteljes recenziókat írok irodalomtudományos szakfolyóiratokban, amelyekben az általam rossznak tartottat rossznak, a jót jónak mondom. Nem biztos, hogy igazam van. Elfogadom, hogy nem én mondom ki a végső igazságot, bölcsességet, hiszen azt sem tudom, hogy van-e végső igazság és bölcsesség.

– *Professzor úr, hogyan fogadta a Herder-díjat?*

– Igen nagy meglepetéssel és szorongással. Az első kérdés az volt önmagamhoz: Miért kaptam meg? Az, hogy Herderről, a jelentős német gondolkodóról, sőt magyar befogadásáról is több ízben írtam, önmagában nem adott választ, mert ezek a tanulmányaim csak magyarul jelentek meg. Tudtam, hogy a zeneszerzők közül Kodály Zoltán, Farkas Ferenc és Kurtág György, az irodalom és az irodalomtudomány területéről többek között Németh László, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Vízkelety András kapta meg korábban ezt az elismerést. Mindannyian valóban nagyon sokat tettek a régió békéjéért, a régió kultúráinak egymáshoz közelítéséért. Végigtekintve a tekintélyes névsoron felmerült bennem, hogy amit én magyarul, szláv nyelveken, németül, angolul és franciául írtam, valóban elég-e egy ilyen jelentős nemzetközi díjhoz. Szerencsére nem nekem kellett eldöntenem. Nyilván nagy szerepe volt a véletlennek is az odaítélésében, azaz annak, hogy kinek a kezébe kerültek az írásaim. Mindenesetre nagyon örülök neki, mert nagyon sokan örülnek velem. Látom, hogy kik gratulálnak csupán protokollárisan, és kik azok, akik úgy érzik, hogy részük volt ebben a díjban. Mert inspiráltak, mert együtt gondolkodtak, mert végigkísérték tanácsaikkal, ellenkezéseikkel, bírálataikkal a pályám. Amikor az átadó ünnepségen megköszöntem a díjat, arról beszéltem, hogy Herder szavai ma is időszerűek, hiszen az értelem, a szépség és az emberszeretet kölcsönösen át kell hogy hassák egymást. Herder lelkesként, költőként, történetfilozófusként, a figyelembe nem vett népek és népköltészetek felfedezőjeként is ebbe az irányba igyekezett elmozdulni. És a díj alapítói, akik az alkotó teljesítményt díjazták, szintén valami olyasmit próbáltak erőteljesen, európai módon, amit én a magam szerény eszközeivel is próbáltam: a másságot a másságában elfogadni. Ne akarjuk a magunk elfogultságait ráhúzni más elfogultságokra, hanem – éppen azért, mert mi is elfogultak vagyunk – próbáljuk tudomásul venni, hogy másnak legalább annyi joga van az elfogultságra. Ha mindannyian figyelembe vesszük ezt, akkor már tárgyyszerűek, tárgyilagosak vagyunk, és ha mással nem, legalább önmagunkkal tisztában vagyunk. Valószínűleg ennek a gondolatnak számos tanulmányba foglalása készíthette arra a göttingai, bécsi, hamburgi illetőségű kuratóriumot, hogy ebben az esztendőben nekem ítéljék a díjat.

– *Mit jelent ez az elismerés a további pályáján?*

– Óriási felelősséget! Ha eddig, mint tanárnak, minden mondatomat meg kellett gondolnom, akkor most százszorosán meg kell. Mert a Herder-díj kötelezettség. Ami ezután következik, azt hiszem, nem lesz más, mint ennek a kötelezettségnek való megfelelés kísérlete.

– *Nem rossz az idei kitüntettek névsora, hiszen például Górecki, a világhírű lengyel zeneszerző és az ismert román költő, Mircea Dinescu is a díjazottak között van.*

– Mindig nagyon előkelő a díjazottak névsora, ezért is volt szorongás bennem. Időnként éjszaka felriadok arra, hogy azt hiszem, most boldog vagyok. De nem önmagában a díj miatt, hanem azért, mert a szegedi egyetem főállású oktatói közül elsőként kaptam meg. A kollégák megnyilvánulásaiból, leveleiből, beszélgetéseiből azt olvastam ki, hogy ők is velem örülnek, és teljes joggal úgy érzik, hogy a József Attila Tudományegyetem is kapta. Egy tanári, egy irodalomtörténeti pálya mindig kollektív teljesítmény. Ha nincs a Tiszatáj, ha nincs a Forrás és a Literatura, ha nincsenek a szerkesztők, a hallgatóim, akik kérnek, követelnek, ellenkeznek és pimaszul válaszolnak, ha nincs Pál Tamás és Kovalik Balázs – akiknek szegedi Mefistofele-produkciója

életre szóló élményt jelentett –, akkor sok minden mellett észrevétlenül elmegegyek. A *Tíz híres regény* című könyvembe például egy szigorlati felelet egyik negyed mondata is belekerült. Az egész élet egyetlen nagy plágium, tulajdonképpen csak az összeszerkesztés az én művem.

– *Noha Budapesten él, szinte az egész tanévet Szegeden tölti, de nem tanszéki szobájába zárkózva, hanem figyelve a város színházi és koncertéletére is. Miért tartja ezt fontosnak?*

– A színház és a koncert beletartozik abba az életformába, amit Máraitól plagizálok. Nem azért, hogy mutassam, én a színházba, a Kass Galériába járok, hanem azért, mert ez szükségletem. Úgy érzem magam szegedinek, hogy a város nagyon értékes kultúrájával is azonosulni akarok. Mint ahogyan azt is szükségesnek tartom, hogy a menzára vagy az OTP-be menet az előtt a ház előtt menjek el, ahol Babits Mihály lakott. Az is nagyon fontos, hogy a Virág cukrászda eklektikus-szecessziós belső terében a gesztenyepürét megegyem. A Széchenyi tér, a Kárász utca és a Tisza-part is fontosak számomra, mindig végig akarok sétálni rajtuk. Nem úgy vagyok Szegeden, hogy csak a vasútállomás és az egyetemi épületek közötti tömegközlekedési járatokat ismerem. Szegeden otthon akarok lenni, és otthon is vagyok.

– *Milyen ez a város?*

– Csodálatos, ha itt vannak az egyetemisták. Szegednek nagy szerencséje, hogy kultúrák határán épült. Már a XVIII. században is élt itt egy jelentős számú szerb kisebbség. A piaristák itteni iskolája mindig toleranciájáról volt híres, nem megtéríteni akarta a pravoszláv tanulóit, hanem fölnevelni. Szeged vonzásköre mind a mai napig kiterjed a magyarországi nemzetiségekre, hiszen a főiskola román és szlovák tanszékén nemzetiségi oktatás folyik. Fontos az is, hogy román konzulátus működik a városban. Ha a szegedi városvezetés is így látja, annak csak örülni tudok. Annak már kevésbé, hogy a kulturális közélet sokszor átpolitizálódik, és pártpolitikai érdekek érvényesülnek a pályázatok elbírálásában és a kinevezésekben. Bár ez mindenütt így van, nem feltétlenül kell, hogy így legyen. Kérem az illetékeseket, hogy több Márait és Goethét olvasanak! Akkor valószínűleg a művészi teljesítményt fogják honorálni, és nem a mi kutyánk kölyke alapján fognak ítélni. Lehet, hogy rosszul látom, de kívülről nézve mindez így tűnik.

– *Milyennek tartja a város és az egyetem kapcsolatát?*

– Szeretném, ha sokkal több kapcsolat lenne közöttük, ha Szeged jobban a magáénak vallaná az egyetemét. Ne felejtjük el, hogy a szegedi egyetem adta az egyetlen magyarországi Nobel-díjast! Szent-Györgyi Albert mellett itt tanított Zolnai Béla, Sík Sándor, és a mai napig itt tanítanak a magyar tudományos élet jelesei. Nem tudom, hogy például Csetri Lajos professzor megkapta-e a várostól azt az elismerést, amit már régen meg kellett volna kapnia.

– *Professzor úr, végezetül arra lennék kíváncsi, milyen tervei vannak a következő évekre?*

– Amikor Arany János a magyar irodalom nagy szerencséjére végül befejezte a Toldi szerelmét, azt írta egy verssorában: „Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam.” Én legalább három munkával tartozom magamnak, de lehet, hogy nem fogom tudni megírni. Poszler György akadémikus egy régebbi köszönő levelében arra figyelmeztetett, hogy ideje volna összefoglalni a régióbeli dolgozataimat, azok elvi-elméleti háttéranyagát illetve az elemzéseket. A következő feladat a régiónk romantikájáról

egy Vörösmarty-központú terjedelmesebb összehasonlító tanulmány, amelynek vannak már előzményei, lényegében össze is lehetne állítani, de tovább szeretném ezt a problémát gondolni az újabb romantika kutatások fényében. Vörösmarty iránt nagyon elfogult vagyok, legjobb verseiben a XIX. század egyik legnagyobb költőegyéniségének tartom. Harmadik tervem a tanszékkal kapcsolatos. Kedves kollégámmal, Odorics Ferencsel együtt tervezünk egy angol nyelvű tanulmánykötetet az általa és munkatársai által létesített deKON-csoport és a vele rokonszenvezők tanulmányaiból. Ezzel kettős céllal szeretnénk kilépni a nemzetközi nyilvánosság elé: egyrészt, mert meggyőződésem, hogy ők nemzetközi mércével mérve is fontos irodalomelméleti gondolkodók, másrészt ez a nemzetközileg is fontos vállalkozás megérdemli, hogy bizonyítsuk, van magyar irodalomelméleti gondolkodás. Ha ezt a három nagy tervemet sikerülne megvalósítani, akkor Goethe Faustjával mondhatnám: „Most boldogít a legszebb pillanat.”

Hollósi Zoltán

